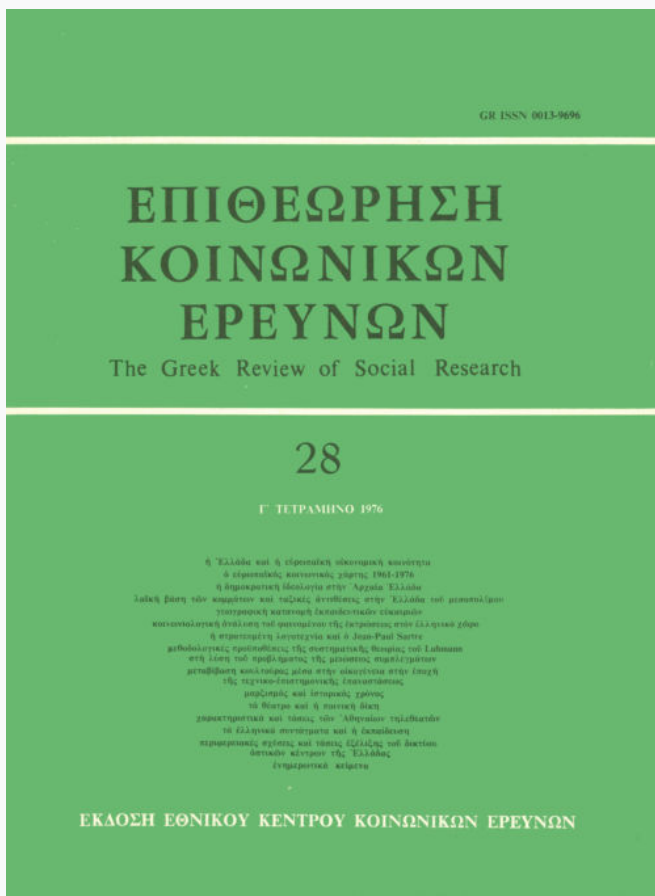

The Greek Review of Social Research

Vol 28 (1976)

28 Γ'

Μαρξισμός και ιστορικός χρόνος

Μαρία Τσάτσου

doi: [10.12681/grsr.354](https://doi.org/10.12681/grsr.354)

Copyright © 1976, Μαρία Τσάτσου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Τσάτσου Μ. (1976). Μαρξισμός και ιστορικός χρόνος. *The Greek Review of Social Research*, 28, 309–316. <https://doi.org/10.12681/grsr.354>

μαρξισμός καὶ ιστορικὸς χρόνος

τῆς
Μαρίας Τσάτσου

Κοινωνιολόγος

Μαρξισμός *εἶναι* ἡ ἱστορία. Ἡ δημιουργία τῆς ἱστορίας μέσ' ἀπὸ τὴ συνειδητὴ ἐπαναστατικὴ πρᾶξη τῶν λαῶν. Μαρξισμός εἶναι ἡ ἱστορία ὄχι μόνο ἀπ' τὴ στιγμή πού τὰ τείχη τῆς κοινωνικῆς προϊστορίας γκρεμίζονται μὲ τὸ συγκεκριμένο καὶ ἱστορικὸ φαινόμενο τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἀλλὰ κι ἀπ' τὴ στιγμή πού θεμελιώνεται ἕνας καινούργιος τρόπος γιὰ νὰ συλλαβίσει κανεὶς ξανά τὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Δὲν εἶναι τόσο τὰ λογικὰ αὐτονόητα πλαίσια τοῦ Μαρξισμοῦ σὲ κάποια στιγμή τῆς ἱστορίας πού εἶναι ἱστορικὰ σημαίνοντα, ὅσο τὸ γεγονός ὅτι αὐτὰ τὰ ὄρια σπᾶνε. Ξεπερνώντας τὸ ἱστορικὸ σύγχρονο, μέσα στὸ Μαρξισμό ἀπελευθερώνεται ἡ χαμένη ἱστορικὴ ἐνέργεια τῆς ἱστορίας. Ὁλόκληρη ἡ ἱστορία ἀρχίζει νὰ ὑπάρχει στὸ βαθμὸ καὶ στὸ εἶδος τῆς συνειδητῆς ἀνθρώπινης ἱστορικῆς πράξης, σὰν ἔργο συγκεκριμένων ἀνθρώπων μέσα σὲ δομικὲς σχέσεις ἱκανὲς κάποτε νὰ καθοριστοῦν καὶ νὰ ἐρμηνευτοῦν. Ὡστε αὐτὸ πού φωνάζει ἡ παρούσα ἱστορικὴ στιγμή γίνεται ψιθυρὸς τοῦ παρελθόντος καὶ συνομιλία μὲ τὸ μελλοντικό. Αὐτὸ τὸ ξεπέρασμα εἶναι πού κάνει τὸ Μαρξισμό νὰ *εἶναι* ἢ νὰ *εἶναι ξανά* ἡ ἱστορία, αὐτὴ ἡ αὐτοανάδυση τῆς ἱστορίας πού ἦταν γράμμα νεκρὸ σὲ μὴ Μαρξιστικὲς ἱστορικὲς ἐρμηνείες.

Ἀπ' τὴ μιὰ λοιπὸν ὁ Μαρξισμός εἶναι ἱστορία μὲ τὴν ἔννοια τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἱστορικῆς πράξης πού ἡ ἴδια διαμορφώνει τὸ ἱστορικὸ προτσές. Ἀπ' τὴν ἄλλη *κάνει* ἱστορία, δημιουργώντας ξανά τὸ ἱστορικὸ παρελθὸν μέσ' ἀπὸ τὴν ἀνάλυση καὶ τὴν ἐρμηνεία του. Ἐρμηνεία, πού μᾶς ἀποκαλύπτεται μέσ' ἀπὸ τὶς ἰδιαίτερες κάθε φορὰ μορφές τῆς πάλης τῶν τάξεων μέσα στοὺς διάφορους κοινωνικοὺς σχηματισμοὺς. Δὲν νοεῖται συγκεκριμένη Μαρξιστικὴ—καὶ ἄρα ἐπαναστατικὴ—ἱστορικὴ πρᾶξη πού νὰ μὴ στηρίζεται σὲ μιὰ ὀρισμένη ἀντίληψη τῆς ἱστορικῆς εξέλιξης τῆς κοινωνίας, ἄρα κάποια θεωρία τῆς ἱστορίας, καὶ σ' ὀρισμένες θεμελιακὲς ἀρχές ἢ ἐπιστημολογικὲς θέσεις πού νὰ στηρίζουν τὴ θεωρία αὐτή. Ἔτσι καὶ οἱ δύο ὄψεις τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου στὸ Μαρξισμό ἔχουν τὴν ἴδια βαρῦτητα: ἡ μιὰ σὰν κοινωνικοπολιτικὴ πρᾶξη ἐφαρμογῆς τῆς Μαρξιστικῆς θεωρίας τῆς ἱστορίας, ἡ ἄλλη σὰν ἐπιστημονικὴ πρακτικὴ ἐρμηνείας τῆς ἱστορίας πάνω στίς ἐπιστημολογικὲς θέσεις τοῦ διαλεκτικοῦ ὕλισμοῦ.

Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ τῆς ἀδιάσπαστης δυαδικότητας ἄλλωστε εἶναι πού συνιστᾷ τὴν ἰδιαίτερότητα τῆς Μαρξιστικῆς θεωρίας ἀπέναντι σ' ἄλλες θεωρίες ἢ συστήματα ἰδεῶν: ἡ ἐνότητα θεωρίας καὶ πράξης καὶ ἡ ἀλληλόδρασή τους. Γιατὶ ἐδῶ ἡ πρᾶξη δὲν εἶναι ἀπλᾶ πεδίο ἀόριστης δυνατότητας ἐφαρμογῆς ἢ προέκτασης τῆς θεωρίας, ἀλλὰ αὐτόνομη ἐνέργεια μὲ δικούς της κανόνες. Καὶ ἀκριβῶς γι' αὐτὸ ἔχει σημασία νὰ γίνεи σωστὰ ἡ σύλληψη τῆς ὄσιαστικῆς αὐτῆς σχέσης: μιὰ παρανόηση

μοιραῖα ὁδηγεῖ ἢ ὁδηγεῖται (αὐτό, μόνο μιᾶ ἀνάλυσης συγκεκριμένων ἱστορικῶν στιγμῶν θὰ μπορούσε νὰ τὸ δείξει) σὲ ἀντιφατικές κι ἀλλήλοαναιρούμενες πολιτικές θέσεις.

Τὸ πρόβλημα λοιπὸν τῆς ἔννοιας τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου στὸ Μαρξισμό, δὲν εἶναι φιλοσοφικὸ πρόβλημα παρὰ στὸ βαθμὸ πὸν εἶναι λειτουργικὸ γιὰ τὴν ἐπαναστατικὴ σκέψη, μὲ τὴ σημασία ἀκριβῶς πὸν δίνει ὁ ἴδιος ὁ Μάρξ στὴν ἀρνηση τῆς παραδοσιακῆς φιλοσοφίας, στὰν λέει στὴν XI θέση στὸν Φόυερπαχ: «ὡς τῶρα οἱ φιλόσοφοι ἐρμήνευαν τὸν κόσμον μὲ διάφορους τρόπους—τὸ ζήτημα ὅμως εἶναι νὰ τὸν ἀλλάξουμε». Οὐτε εἶναι πρόβλημα πὸν μπορεί νὰ λυθεῖ ἀποκλειστικά μέσα στὸ χῶρο τῆς Μαρξιστικῆς ἐπιστήμης σὰν ἐσωτερικὴ ὑπόθεση τῆς ἰδιαίτερης λογικῆς πὸν δίνει τὸ χῶρο τῆς προβληματικῆς τῆς. Εἶναι καθαρὰ ἓνα πολιτικὸ πρόβλημα, ἀκριβῶς γιὰτὶ στὸ Μαρξισμό μιᾶ θεωρητικὴ ἐκλογή εἶναι πράγμα ταυτόσημο μὲ τὴν ἐκλογή ὀρισμένης πολιτικῆς ταχτικῆς. Γι' αὐτὸ θὰ πρέπει οἱ διάφορες θεωρητικὲς θέσεις νὰ ἀξιολογηθοῦν στὸ φῶς ὅχι τῆς φιλοσοφικῆς ἢ ἐπιστημονικῆς τους ἀξίας γενικά, ἀλλὰ σὰν προσπάθειες συνακόλουθης ἐφαρμογῆς τῆς Μαρξιστικῆς θεωρίας στὴν πολιτικὴ πράξη.

Τὸ πρόβλημα λοιπὸν εἶναι: ὑπάρχει στὸ Μαρξισμό μιᾶ θεωρία τῆς ἱστορίας καὶ μιᾶ φιλοσοφία; Καὶ πῶς συμβιβάζεται ἡ θέση αὐτὴ μὲ τὴ θέση ὅτι ὁ Μαρξισμὸς εἶναι ἐπιστήμη; Ἔχουμε δηλαδὴ ὑποθετικά μιᾶ ἐπιστημονικὴ ὀπτικὴ πὸν ἐξασφαλίζει ἐπιστημονικὴ ἐγκυρότητα, ἄρα ἀλήθεια καὶ ἰδεολογικο-πολιτικὴ νομιμότητα, καὶ μιᾶ ἀντιεπιστημονικὴ ὀπτικὴ πὸν παραποιεῖ τὴν ἀλήθεια, ἄρα δὲν νομιμοποιεῖ τίς ἰδεολογικο-πολιτικὲς τῆς βάσεις, καὶ κατὰ συνέπεια τὴν ἐπαναστατικὴ ταχτικὴ πὸν προτείνει. Κατὰ τὴν ἔννοια αὐτὴ λοιπὸν, γίνεται φανερὸ γιὰτὶ τὸ πρόβλημα εἶναι πολιτικὸ. Προσπάθεια οὐδετεροποίησής του μὲ τὸ πρόσχημα τῆς ἐπιστημονικῆς ἀντικειμενικότητας, θὰ σήμαινε αὐτόματα ἐξέδο ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς Μαρξιστικῆς προβληματικῆς, καὶ ἀστικοποίηση τοῦ θέματος, πὸν ἦδη προδίδει ἀστικές, ἄρα ἀντίπαλες, πολιτικὲς θέσεις. Ὁ τρόπος πὸν συνδέεται τὸ θέμα αὐτὸ μὲ τὴ λειτουργία τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου μέσα στὸ Μαρξιστικὸ σύστημα ἰδεῶν, εἶναι τὸ σημειο-κλειδί ὅπου σμίγουν ἡ θεωρία καὶ ἡ πολιτικὴ πράξη μέσα στὸ Μαρξισμό, μὲ τίς ἐπιστημολογικὲς ἀρχές πὸν προκαθορίζουν γενικά τὸ status φιλοσοφίας καὶ ἐπιστήμης, σύμφωνα μὲ τὸν παραδεγμένο τρόπο φιλοσοφικῆς ἔρευνας.

Διαμορφώνεται ἔτσι ἡ ἀκόλουθη ἐρμηνεία τοῦ Μαρξισμοῦ: ἂν ὁ Μαρξισμὸς εἶναι μιᾶ φιλοσοφία ἢ μιᾶ θεωρία τῆς ἱστορίας, σημαίνει ὅτι δέχεται μιᾶ τελεολογία τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης μὲ ὑπερβατικὸ χαρακτῆρα. Ἡ ἱστορία γίνεται τότε μιᾶ

κατηγορία οὐσίας, ἓνα λογικὸ ἔννοιολογικὸ κατασκευάσμα πὸν ὁδηγεῖ σὲ κάποια μεταφυσικὴ τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι. Ἔχουμε δηλαδὴ μιᾶ ἱστορικιστικὴ-ιδεαλιστικὴ ἀντίληψη τῆς ἱστορίας ὅπως στὸν Χέγγελ, ἡ ὁποία ὑπάγει τὸ συγκεκριμένο ἱστορικὸ γίνεσθαι σὲ μιᾶ ἀφηρημένη ἀπόλυτα οὐσία: ἡ ἀληθινὴ ἱστορία ἀποστεῖνεται σὲ κάποιο πνεῦμα ἢ νόημα τῆς ἱστορίας. Ἐπακολουθεῖ ἡ σύμπτυξη τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου σ' ἓνα συνεχῆς φάσμα, ἓνα continuum, ὅπου μέλλον, παρὸν καὶ παρελθὸν εἶναι «στιγμές» στὴ διαδρομὴ π.χ. τοῦ πνεύματος πρὸς τὴν αὐτοολοκλήρωση καὶ τὸ αὐτοξεπέραςμά του (ὅπως στὸν Χέγγελ) ἢ σὲ μιᾶ θεωρία τῆς ἀνακύκλισης (Vico) ἢ τῆς γέννησης καὶ τῆς φθορᾶς τῶν πολιτισμῶν (Spengler). Εἶναι τῶρα αὐτονόητο ὅτι τὸ ἱστορικὸ καὶ πολιτικὸ μῆνυμα μιᾶς τέτοιας ἱστορικιστικῆς ἱστορικῆς γνώμης θὰ ἦταν ἡ μοιρολατρία (φραταλισμὸς) καὶ ἡ ἐπόμενη ἀρνηση κάθε ἀγωνιστικῆς πολιτικῆς πράξης. Τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτο σκέλος τοῦ ἱστορικιστικοῦ διαβάσματος τοῦ Μαρξισμοῦ. Τὸ ἄλλο ἀφορᾷ τὸν ἀνθρωπισμὸ: νὰ βλεπεται δηλαδὴ ἡ ἱστορία σὰν τὸ ἱστορικὸ τῆς ἐξέλιξης τοῦ ὄντος ἢ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων τῶν ἀτόμων. Ἐτσι ὁδηγοῦμαστε σὲ μιᾶ ἰδεολογία τοῦ ὄντος, μιᾶ ὄντολογία, καὶ μιᾶ ἐξατομικεση τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, ἀφοῦ υποθέτουμε ὅτι μπορεί νὰ μελετηθοῦν στὸ ἐπίπεδο τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων σχέσεων. Ἐπόμενο εἶναι, σὰν πολιτικὴ συνέπεια τῆς θέσης αὐτῆς, νὰ συγγέεται ὁ Μαρξισμὸς μὲ κάποιο ἀνθρωπιστικὸ δόγμα (τὸν οὐτοπιστικὸ σοσιαλισμὸ ἢ τὴν ὑπερἱστορικὴ φιλοσοφία), ὁπότε ἡ συγκεκριμένη ἐπαναστατικὴ πολιτικὴ πράξη δὲν ἔχει νόημα. Ἀκολουθώντας αὐτὴ τὴ γραμμὴ σκέψης δὲν μπορεί νὰ περιμενεῖ κανεὶς ὅτι ἡ κοινωνικὴ ἐξέγερση τῶν μαζῶν θὰ λύσει τὸ ὄντολογικὸ πρόβλημα ἢ ὅτι ἡ πολιτικὴ πράξη θὰ συντελέσει ἀποφασιστικὰ στὴ μεταβολὴ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων πὸν ὑπάρχουν. Ἐτσι ἡ ἱστορικὴ ἀλλαγὴ ξαναγίνεται ἐξάρτημα τῆς τροχιάς τῶν ἀτόμων, καὶ κύριος συντελεστῆς τῆς θεωρεῖται ἡ υποκειμενικὴ διάθεση ἢ θέληση, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ διερεύνηση τοῦ πραγματικοῦ «εἶναι» τοῦ ἀτόμου. Καὶ πάλι καταλήγουμε σὲ μιᾶ τελειῶς ἰδεαλιστικὴ ἀντίληψη, μιᾶ παραχάραξη τοῦ Μαρξισμοῦ πὸν ὄχι μόνο δὲν εἶναι θεωρητικὰ βάσιμη, ἀλλὰ κυρίως ἀφοπλίζει τὴ Μαρξιστικὴ θεωρία ἀπὸ τὸ ἐπαναστατικὸ τῆς δυναμικὸ.

Ἄν λοιπὸν θέλουμε νὰ πιστεῦουμε πῶς ὁ Μαρξισμὸς περιέχει μιᾶ φιλοσοφία ἢ μιᾶ θεωρία τῆς ἱστορίας, θὰ πρέπει νὰ ἐξηγήσουμε κατὰ τί διαφέρει ἀπὸ ἄλλες θεωρίες τῆς ἱστορίας. Καὶ πρῶτα-πρῶτα τί εἶναι μιᾶ θεωρία τῆς ἱστορίας; Ὅπως ἐξηγεῖ ὁ Althusser: «γιὰ νὰ βρούμε τὸ μυστικὸ τῆς σύλληψης τῆς ἱστορίας μέσα στὸ ὅποιο γίνεται ἀντικείμενο σκέψης τὸ «γίνεσθαι» μιᾶς κοινωνικῆς ὁλότητας, πρέπει νὰ ζητήσουμε μὲ συνέπεια τῆ

δομή αυτής της κοινωνικής ολότητας.¹ Άρα οι θεωρίες της ιστορίας δεν είναι φυσικές κι αυτόνομες δημιουργίες του ανθρώπινου μυαλού, αλλά κοινωνικά έργα που υπάρχουν μέσα σ' όρισμένο τόπο και χρόνο, μέσα σ' όρισμένα συστήματα παραγωγής. Και βέβαια αυτό σημαίνει ότι όσο αυτονομισμένες διανοητικές διεργασίες κι αν φαίνονται, τελικά μετέχουν του εποικοδομηματος του κοινωνικού σχηματισμού στον οποίο ανήκουν. Δηλαδή, τουλάχιστο στη γενεσιουργό φάση τους έχουν άπολογητικό και, σ' ευρύτερη έννοια, ταξικό χαρακτήρα. Έπομένως ο ιστορικός χρόνος των διαφόρων θεωριών της ιστορίας είναι και ο ιστορικός χρόνος της οικονομικής-ταξικής τους βάσης, αντίθετα από τον ισχυρισμό του Althusser ο οποίος φτάνοντας την ιδέα της αυτονομίας ως τ' άκρα μιλάει για «σχετική αυτονομία και πολλαπλότητα ιστορικών χρόνων στα διάφορα επίπεδα της υπερδομής».² Δεχόμενοι λοιπόν ότι οι θεωρίες για το ιστορικό γίνεσθαι έχουν ταξικό και ιδεολογικό—με την έννοια της άπολογίας—χαρακτήρα, αντιλαμβανόμαστε ότι σε τελική ανάλυση συμμετέχουν στο οικονομικό παιχνίδι με την προσπάθειά τους να παραστήσουν «φυσικό» κι «αυτόνομο» ένα σύστημα ή μιὰ τάξη πραγμάτων που κάθε άλλο παρά τέτοια είναι. Ο ιστορικισμός τους χαρακτηρίζει λοιπόν πραγματοποιεί μιὰ μετάθεση στο μεταφυσικό πεδίο συγκεκριμένων προβλημάτων, ενώ ή ήηκισή Ικανοποίηση δικαίων αιτημάτων προβάλλει σαν ούτοπική ή χανεται σε κάποιο άοριστο «πλήρωμα» της οδίας της ιστορίας.

Ο ιστορικός χρόνος στις ιδεαλιστικές θεωρίες της ιστορίας λειτουργεί μονοδιάστατα. Ύπαρχει διαχρονικά σε αναφορά με κάποιο σημείο στο χρόνο. Αποκολλάται από το σύγχρονο, το ιστορικά δεδομένο, γιατί αυτός ακριβώς είναι ο στόχος του: να ξεπεράσει το παρόν διαλύοντάς το σ' ένα παρελθόν και σ' ένα μέλλον που κι αυτά υπάρχουν έξω από κάθε συγκεκριμένη ανθρώπινη γνώση. Η ανθρώπινη ιστορία ανήκει σ' ένα Όν, μιὰ Ίδεια, μιὰ Ουσία, που είναι κτήματα της Άνθρωπότητας, υπάρχουν στον καθένα, και άρα σε κανένα. Με τη λογική αυτή φτάνει το νομοτελειικό ιδεαλιστικό σχήμα του Χέγκελ ν' αποδέχεται το στυγνό προσωπικό κατεστημένο και να οδηγεί σ' αδιέξοδο την έρευνα για γνώση και αλλαγή. Στο σημείο αυτό ο ιστορικός λόγος είναι κυρίως φιλοσοφικός λόγος, και πρέπει να μιλάμε για μιὰ προϊστορία της επίστημης της ιστορίας, αφού επιστημολογικές προϋποθέσεις της ιστορικής έρμηνείας γίνονται συγκεκριμένες παραδοσιακές θέσεις της φιλοσοφίας, κι αφού στο στάδιο αυτό δεν είναι καν ξεκαθαρισμένο το αντικείμενο της ιστορικής ανάλυσης: ή ιστορία

προεκτείνει μιὰ μεταφυσική οντολογία ή παίξει αποδεικτικό ρόλο σ' όρισμένες φιλοσοφικές γνωσιολογικές θέσεις. Αυτό δεν σημαίνει πώς εξελικτικά θεωρία της ιστορίας και φιλοσοφία ταυτίζονται. Είναι λογικό να υποθέσει κανείς ότι είναι σχετικά αυτόνομα επίπεδα θεωρητικής πρακτικής. Όμως, εκτός από τη συμμετοχή τους σαν μέρη της υπερδομής στους διάφορους κοινωνικούς σχηματισμούς, εξελίσσονται και σαν βίοι παράλληλοι και αλληλοεπιδρούν.

Με βάση λοιπόν αυτό που ως τώρα έχει έννοηθεί με τον όρο θεωρία της ιστορίας, είναι εύκολο να εκτιμήσει κανείς την πολεμική που μπορεί να προκαλέσει ένας ισχυρισμός ότι ο Μαρξισμός είναι μιὰ θεωρία της ιστορίας και ως ένα σημείο μιὰ φιλοσοφική προδιάθεση, αν όχι συγκροτημένο φιλοσοφικό σύστημα. Ο κίνδυνος του ιδεαλισμού και του ιστορικισμού δεν ξεροκίβεται εύκολα με τη διαβεβαίωση πώς ο Μαρξισμός διαφέρει από τις άλλες θεωρίες της ιστορίας. Η άνεστραμμένη διαλεκτική της ιστορίας του Χέγκελ είναι μιὰ αρκετά φοβερή προοπτική για τους θεωρητικούς Μαρξιστές. Άλλά, παρ' όλ' αυτά, ο Γκράμσις ονομάζει το Μαρξισμό «φιλοσοφία της πράξης» και ο Λουκάς «προλεταριακή φιλοσοφία», ενώ ο Άλτουσερ όχρωμος πίσω από τον στεγανό διαχωρισμό της επιστημολογικής τομής δέχεται πώς είναι «θεωρία της ιστορίας» με την έννοια της ιστορικής διαδοχής των κοινωνικών δομών, χωρίς όμως να κατονομάζει ποτέ την κινητήρια δύναμη που είναι καθοριστική μέσα σ' αυτό που λέμε δομή.

Τελικά λοιπόν είναι κανείς υποχρεωμένος να ξαναγυρίσει στην άρχική του έρώτηση: μπορεί μιὰ θεωρία της ιστορίας να είναι ιστορικά έναργής προς τον ιστορικό χρόνο τον οποίο διανύει και ταυτόχρονα να δίνει μιὰ γενική έρμηνεία του ιστορικού γίνεσθαι, άρα να υπάρχει διαχρονικά; Ποιά έγγύηση υπάρχει ότι μιὰ φιλοσοφία της πράξης δεν είναι μιὰ ιδεαλιστική—και μάλιστα έσσοσιαλιστική—ιστορική έρμηνεία, όπου ή «πράξη» θά παίζει κάποτε το ρόλο απόλυτης κατηγορίας, ή ότι αντί για φιλοσοφία θά έχουμε ένα φιλοσοφικό παιχνίδι για λόγους πρακτικούς, που εύκολα θά σηκώσει ό,τι βάρη του φορτώσει κανείς; Ύστερα, αν και ο όρος «προλεταριακή φιλοσοφία» είναι τουλάχιστον ιστορικά σωστός, είναι δυνατό να καθοριστεί μιὰ φιλοσοφία από το φορέα της; Η αυτοσυνείδηση της εργατικής τάξης που έχει αναπτύξει διεξοδικά ο Λουκάς δεν ταυτίζεται μ' ένα απλό επαναστατικό όρμηφτυο. Και τότε προκύπτει ή ανάγκη να μιλήσει κανείς για εισαγωγή της φιλοσοφίας στο χώρο του προλεταριάτου, και όχι αντίστροφα, αν θέλει να γνωρίσει το περιεχόμενο της έρευνάς της. Η προσήλωση πάλι στην ενότητα της δομής με τους διάφορους συσχετισμούς των πάντα σχετικά αυτόνομων επιπέδων της, ίσορροπεί και

1. Althusser: *Lire le Capital*, Tome I, σελ. 120, Maspéro, 1973.

2. Althusser: *Lire le Capital*, Tome I, σελ. 124-25, Maspéro, 1973.

σχεδόν ίκανοποιεί πολλά ερωτήματα, καταργεί όμως τόν ζωτικά άπαραίτητο παράνομο τόν διαλεκτικό όλισμο: Έχουμε διαλεκτική σχέση χωρίς όλισμό. Γιατί πιά σ' ένα τέτοιο επίπεδο άφάρσεως, «δομή» δέν είναι παρά κάτι καταχρηστικό και συμβολικά όλικό.

Μέ τις τρεις αυτές έκδοχές ξεπεράσματος τού προβλήματος αυτού, ίσως τού πιό σημαντικού και δύσκολου στη Μαρξιστική θεωρία, συνδέονται και άντίστοιχα πολιτικά σχήματα εφαρμογής του. Γενικά πρέπει κανείς έδω νά υιοθετήσει μιá προοπτική πού νά θεμελιώνεται στη βάση τής ένότητας θεωρίας και πράξης μέσα στη Μαρξιστική θεωρία και πολιτική σκέψη. Έτσι στην προσπάθεια κατανόησης τής ιστορικής εξέλιξης τής έρμηνείας τού Μαρξισμού, ή διαλεκτική σχέση κοινωνικοπολιτικής ιστορίας και θεωρίας πρέπει νά επεκτείνεται στη διαλεκτική σχέση ιδεολογίας και πολιτικού κόμματος. Έπειδή τó θέμα τής συνέπειας στις άρχες τού Μαρξισμού είναι έξαιρετικά πολύπλοκο, χρειάζεται προσοχή στη χρήση όρων όπως ρεφορμισμός, ρελατιβισμός κλπ. Έδώ όμως βρίσκεται ή ζωντανή διάσταση τού προβλήματος τού ιστορικού χρόνου: στό είδος και τó περιεχόμενο τού συσχετισμού πού θά προκύψει σέ μιá δοσμένη ιστορικά στιγμή ανάμεσα στην έπαναστατική ταξική δράση τού προλεταριátu και τις άσχετικές δυνάμεις πού υπάρχουν μέσα σ' ένα άνομη παραγωγικό σύστημα. Άναγκαστικά ή γενίκευση τού ιστορικού γίνεσθαι, ή νομοτέλεια πού υπάρχει και πού λειτουργεί σάν δράμα, υπόκειται σέ μιá σμίλευση πού δέν μπορεί νά προβλεφτεί, άφου είναι έργο πολλών συντελεστών, μπορεί όμως νά κατανοηθεί ύστεράτερα, άφου προσδιορίσουμε και τó ρόλο πού παίζει τó κόμμα κάθε φορά στη διαμόρφωση τής έπαναστατικής ιδεολογίας μέσα άπό τόν όγκο τής έπαναστατικής θεωρίας.

Στην περίπτωση τού Γκράμσι, ή φιλοσοφία τής πράξης ξεκινάει σάν αντίδραση στόν οικονομισμό τής Β' Διεθνούς. Τοποθετεί την έπαναστατική λαϊκή πράξη στό έπίκεντρο σύμφωνα με τó αυθορμητιστικό βολόνταριστικό πνεύμα τής Ρόζας Λούξεμπουργκ, και άκόμη τού 1905. Η ίδια έρμηνεία βλέπουμε νά καταλήγει, στη δεκαετία 50-60, σέ μιá στεγνή ιδεολογική κομματικοποίηση πού δίνει τó χρίσμα τής νομιμότητας σέ κάθε πολιτικό έλιγμό τού κόμματος. Κι αυτό, γιατί ή φιλοσοφία τής πράξης, άφήνοντας τή φιλοσοφία και μπαίνοντας στην ιδεολογία μέσα άπό την κομματική σταλινοποίηση και τó μονοπώλιο τής Μαρξιστικής όρθοδοξίας, γνωρίζει μιá μόνο «πράξη»: τήν «πράξη» τού κόμματος και τόν πολιτικό άγώνα του. Και ή αυτοσυνείδηση τής έργατικής τάξης τού Λουκάτς τά ίδια ιστορικά κίνητρα έχει: τήν άποφυγή ένός στενά ματεριαλιστικού πνεύματος—πού στην άκρεια μορφή του άγγίζει τόν οικονομισμό—και τήν προ-

βολή τής κριτικής ταξικά συνείδησης τού προλεταριátu, έξω άπό τά καθοριστικά όρια ένός κόμματος πού με τελείως γιακωβινιστική νοοτροπία θέλει νά έχει τήν άποκλειστικότητα διαμόρφωσης τής συνείδησης αυτής. Έτσι μέσα στά ιστορικά πλαίσια τής μεταεπαναστατικής Ουγγαρίας (μετά τó 1919), ή έρμηνεία αυτή παίρνει ύπερπαναστατικό τόνο, για νά πείσει όπως ήταν φυσικό στό άλλο άκρο μετά τó δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, κι αυτό όχι μόνο για τούς σοβιετικούς Μαρξιστές. Δέν είναι μιá τρομακτική σέ συνέπειες ελάττωση τού έπαναστατικού δυναμισμού τού Μαρξισμού νά εκλαμβάνεται τó ίσως συμπτωματικό, ίσως τυχαίο, σάν ό κύριος δείκτης έπαναστατικότητας; Άν υποθεθεί πώς ή διαλεκτικά μορφοποιημένη συνείδηση τής έργατικής τάξης καθορίζει αυτόματα τó κίνημα, δέν οδηγούμαστε έτσι σ' έναν χωρίς προηγούμενο φαταλισμό; Είναι άραγε δοσμένη αυτή ή συνείδηση, άλλα, κι άν είναι, ή ιστορία της συμπίπτει άπόλυτα με τήν ιστορία τού Μαρξιστικού κινήματος; Έτσι, άντι για τόν οικονομισμό τού κόμματος έχουμε τόν «οικονομισμό» τής έργατικής συνείδησης. Άντι νά ξεπεράσουμε τó πρόβλημα, τó μεταθέτουμε σέ κάτι τó όποιο άπό τή φύση του δεσμεύεται άπό μιá συγκεκριμένη ιστορικότητα.

Ό Άλτουσέρ ξεκινάει τήν έρμηνεία του με τήν άπόφαση νά διαχωρήσει άπόλυτα τó πρώμο φιλοσοφικό-χεγγελιανό άπό τó μεταγενέστερο οικονομικό-έπιστημονικό έργο τού Μάρξ, εισάγοντας τήν έννοια τής «έπιστημολογικής τομής» παρμένη άπό τόν Gaston Bachelard: ή προβληματική τής πρώτης φάσης τού Μαρξιστικού έργου διαχωρίζεται πλήρως άπό τήν προβληματική τής δεύτερης φάσης. Η πρώτη φάση θεωρείται «ιδεολογική» με τήν έννοια ένός άπολογητικού πνευματικού έργου πού άκόμη άπχει θεσμοποιημένες ιδεαλιστικές θέσεις, πού θεωρούνται αυτονόητες μέσα σ' ένα δοσμένο σύστημα ή έπιζούν τόν συστήματος έχοντας κάνει παράδοση στη σκέψη. Είναι δηλαδή ένας μύθος άπό τόν όποιο βγαίνει ό Μάρξ, όταν γνωρίζει τά έργα τής πολιτικής οικονομίας. Σχηματικά οι δύο αυτές προβληματικές άντίστοιχούν στη σκέψη τού Άλτουσέρ στη γνωσιολογική διάκριση «άντικείμενου τής γνώσης» και «πραγματικού άντικείμενου». Τό έργο τού «νεαρού Μάρξ» είναι μόν πραγματικό, άλλα σάν πραγματικότητα μέσα στη σκέψη όπου και μόνο είναι έγκυρο σάν γνωστικό άντικείμενο. Η αλήθεια του όμως συντρίβεται μέσα στην πραγματικότητα τής ιστορικής αλήθειας. Άντίθετα, τó ώριμο έργο τού Μάρξ ξεκόβοντας άπό τόν ιδεαλισμό και τή μυθολογία είναι πραγματικό ως προς τή μετάθεση τής δυνατότητας νά συλλάβουμε τήν αλήθεια σ' έναν τελείως διαφορετικό χώρο, μιá νέα προβληματική. Έτσι λοιπόν ή έπιστήμη δέν έχει σχέση με μιá φιλοσοφία τής ιστορίας, με μιá ίσως θεωρία τού «άποξενω-

μένον και αντικειμενικοποιημένο δντος», με μιὰ τελεολογία του ἱστορικοῦ γίνεσθαι. Ὁλ' αὐτὰ εἶναι ἰδεαλιστικὰ προβλήματα πρὸς λύσην ποῦ μιὰ ἐπιστημονικὴ διάνοια δὲν θέτει ποτὲ στὸν ἑαυτὸ της. Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ταυτιστεῖ τὸ ἐπιστημονικὸ μὲ τὸ ἰδεολογικὸ, τὸ σύγχρονο μὲ τὸ διαχρονικὸ.

Ἄλλὰ αὐτὸ εἶναι μιὰ τεράστια παραδοξολογία. Στὸ *Κεφάλαιο* ἀκριβῶς μιλάει ὁ Μάρξ γιὰ τὸν «οἰκονομικὸ νόμο κίνησης τῆς σύγχρονης κοινωνίας»¹ καὶ γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν οἰκονομικῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν σὰν φυσικοῖστορικὸ προτσές. Καὶ ἂν τονίζει τὴ σημασία τῆς ἀφαίρεσης στὴν ἐπιστημονικὴ δουλειά, εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ πρῶτος τόμος τοῦ *Κεφαλαίου* εἶναι ἀφαιρωμένος στὴν ἔκθεση ἐμπειρικῶν στοιχείων ποῦ ρίχνουν φῶς στὴν κατάστασιν τοῦ καπιταλισμοῦ στὴν Ἀγγλία, ἄρα τὸ ἰδεολογικὸ καὶ ἐμπειρικὸ στοιχεῖο δὲν παύει νὰ εἶναι παρὸν καὶ σ' ἕνα ἔργο καθαρὰ ἐπιστημονικὸ. Ἐχοντας ἐπίγνωσιν τῆς ἀντίφασιν αὐτῆς καὶ ταυτόχρονα ριγμένους στὴν προσπάθειαν ἀποφυγῆς ἱστορικιστικῶν καὶ ἀνθρωπολογικῶν ἀποχωρήσεων, ὁ Ἄλτουσέρ κρατᾷ τὴν ἔννοιαν μιᾶς Μαρξιστικῆς φιλοσοφίας ποῦ ἰσοδυναμεῖ μὲ «μιὰ θεωρία τῆς διαφοροποιητικῆς φύσης καὶ τῆς ἱστορίας τῶν θεωρητικῶν σχηματισμῶν, δηλαδὴ μὲ μιὰ θεωρία τῆς ἱστορίας τῆς ἐπιστημολογίας».² Ἡ φιλοσοφία αὐτῆ, ποῦ μόνον ὑπαινικτικὰ δίνεται μέσα στὸ Μαρξισμό (πρέπει νὰ γίνῃ τὸ ἀντικείμενον ἰδιαίτερης ἐπεξεργασίας), εἶναι γιὰ τὸν Ἄλτουσέρ ταυτόχρονα καὶ μιὰ ἐπιστῆμ τῆς ἱστορίας. Τοῦτο ὁμῶς σημαίνει ταύτισιν τοῦ ἀντικειμένου τῆς γνώσης μὲ τὸ πραγματικὸ ἀντικείμενον (objet de connaissance καὶ objet réel), πράγμα ποῦ εἶναι ἀντίθετον μὲ τὴν ἐπιστημολογικὴ του θέση. Βλέπει τότε τὸ Μαρξισμό σὰ μιὰ φιλοσοφία ποῦ ἡ ἰδιαιτερότητά της καὶ ἡ ἐπιστημολογικὴ της προϋπόθεσις συνίσταται στὸ νὰ διακρίνῃ μέσα στὴν ἴδια της τὴν προβληματικὴ τῆ διαφορὰ ἐπιστήμης καὶ ἰδεολογίας, καὶ ποῦ λειτουργεῖ ταυτόχρονα σὰν ἐπιστῆμ καὶ ἰδεολογία. Ἄλλὰ ὁ χειρισμὸς αὐτὸς δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἔξω ἀπὸ τὸ χῶρον τῆς φιλοσοφίας, καὶ μάλιστα μιᾶς φιλοσοφίας μὲ θετικιστικὴ καταγωγή. Γενικά, ἡ τακτοποίησις αὐτῆ εἶναι πολλὰ ὀραία γιὰ νὰ εἶναι πιθανή.

Ἄν δὲν θέλει κανεὶς ν' ἀποφύγει μιὰ τελείως ἐμπειρικὴ ἑρμηνεία, κάνοντας τὸ Μαρξισμό ἕνα χρονικὸ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου τοῦ καπιταλισμοῦ, καὶ ἂν θέλει νὰ ἐφαρμόσει μιὰ στοιχειώδη μαρξιστικὴ ἑρμηνεία πάνω στὰ φαινομενικὰ ἀντιφατικὰ του σημεῖα, πρέπει νὰ παραδεχτεῖ τὰ λεγόμενα τοῦ ἴδιου τοῦ Μάρξ γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ του μεθοδολογία. Ἐπιστῆμ τῆς ἱστορίας χωρὶς πραγματικὸ ἱστορικὰ

ὑποκείμενον, τὴν ἀστικὴν κοινωνία, δὲν εἶναι δυνατὴ. Ἄλλὰ τὸ ἴδιο ἀδύνατον εἶναι χωρὶς ἔννοιαν, ποῦ δὲν εἶναι μεγέθη ἐμπειρικὰ δοσμένα, οὔτε κατοχυρωμένα ἀπὸ τὴν τρέχουσα λογικὴ, ἀλλὰ ἄλλα τοῦ νοῦ, ἀφαιρέσεις, ποῦ βέβαια προϋποθέτουν κάτι. Ἡ μιὰ ἀξιολογικὴ ἱεράρχησις τῶν κοινωνικῶν δομῶν μέσα στὴν ἱστορία ἢ μιὰ θεωρία τῆς κοινωνικῆς δομῆς μὲ βάση πάλιν μιὰ ἱεράρχησις τοῦ τί εἶναι σημαντικὸ καὶ τί ὄχι. Τὸ διπλὸ ἀλλὰ φυσικὸ αὐτὸ παιχνίδι τοῦ χρόνου πάνω στὴν παραγωγή τῆς γνώσης εἶναι ποῦ ἀρνεῖται νὰ δεχτεῖ ὁ Ἄλτουσέρ. Κι ἐνῶ στὸ θεωρητικὸ ἐπίπεδο δὲν δίνει ποτὲ μιὰ συγκεκριμένη ἀπάντησις, στὸ ἐπίπεδο τῆς πολιτικῆς ἰδεολογίας μὲ τὴν ὑποτίμησιν τοῦ οἰκονομικοῦ παράγοντα-ἀρχῆς καὶ τὴν ἀνικατάστασίν του μετ' τῆ «δομῆς», μετατρέπει τὴν πάλιν τῶν τάξεων σὲ πολιτικὸ φαινόμενο ποῦ διεξάγεται σ' ἕνα αὐτόνομον πολιτικὸ ἐπίπεδο. Ἄν ὑποθεθεῖ ὅτι ἔτσι ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν ἐμπειρισμὸν καὶ τὸν ἰδεαλισμὸν τῶν ἱστορικιστικῶν ἑρμηνειῶν τοῦ Μάρξ (πράγμα ποῦ τελικὰ δὲν γίνεται), ἀφοσιλίζει ὁμῶς τὸ Μαρξισμό ἀπὸ τὸ ἐπαναστατικὸν τοῦ περιεχομένου κἀνοντάς τον ὑπόθεσιν πολλῶν συντελεστῶν ποῦ ἴσως τελικὰ λίγη σημασία νὰ ἔχουν γιὰ τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα. Καθ' ὅσον εἶναι νὰ ἀποχωρήσει ἔτσι μιὰ Μαρξιστικὴ ἐπιστημονικὴ ἀνάλυσις ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν πράξιν ποῦ κανονικὰ πρέπει νὰ τὴν τροφοδοτεῖ, καὶ αὐτὸ ὄχι μόνον γιὰ λόγους μεθοδολογίας, ἀλλὰ σὰν προῖον τῆς ἴδιας τῆς ἀνάλυσης. Σύμφωνα μὲ τὰ δεδομένα αὐτά, δὲ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἰσχυριστεῖ ὅτι «ἡ κρίσις τοῦ καπιταλισμοῦ βρίσκεται ἀκόμη στὰ προστάδια της».

Περίπου στὸν ἴδιο χῶρον κινεῖται καὶ μιὰ ἄλλη μέθοδος ἑρμηνείας τοῦ Μαρξισμοῦ καὶ ἰδιαίτερα τοῦ ἱστορικοῦ του χρόνου, ποῦ συνδέεται μὲ τὸ φιλοσοφικὸν ρεύμα τοῦ λογικοῦ ποζιτιβισμοῦ. Τὸ πρόβλημα εἶναι πάλιν τὸ ἴδιο: φιλοσοφία ἢ ἐπιστῆμ, διαλεκτικὸς ὕλισμὸς ἢ ἱστορικὸς ὕλισμὸς. Κινούμενοι οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἀπὸ μιὰ θεϊτικῆς πίστης τῆς δυνατότητας τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς λογικῆς τῆς φτάνουν στὸ σημεῖο νὰ ἀρνοῦνται τὴν ὑπαρξὴν ἱστορικῆς καὶ κοινωνιολογικῆς ἐπιστήμης: «δὲν ὑπάρχει πραγματικὸ ἀντικείμενον ἱστορία», ἢ ἀντίληψιν ὅτι ὑπάρχει μιὰ πραγματικὴ ἱστορία εἶναι προῖον τοῦ ἐμπειρισμοῦ.³ Ἐτσι κάνουν ἕνα βῆμα ἀκόμη πρὸς τὸ πέρα ἀπὸ τὸν Ἄλτουσέρ πρὸς τὴν ἀναίρεσιν τῆς πραγματικότητος τοῦ «πραγματικοῦ ἀντικειμένου»: ὁ Μαρξισμὸς δὲν εἶναι ἐπιστῆμ τῆς ἱστορίας γιὰτὶ δὲν ἔχει ἀντικείμενον, καὶ φυσικὰ οὔτε λόγος νὰ γίνῃται γιὰ θεωρία τῆς ἱστορίας ἢ φιλοσοφία. Τί εἶναι τότε ὁ Μαρξισμὸς; Ἐνα σύστημα ἑνοιῶν, μιὰ μέθοδος γιὰ ἀνάλυσιν, μιὰ θεωρία. Ὑπάρχουν γενικῆς ἑννοίας ποῦ γεννοῦν δευτερεύουσας ἑννοίας, πάντα στὸ χῶρον τῆς ἀφαίρεσης. «Οἱ ἔννοιαι δημιουργ-

1. Marx: *Critique of the Political Economy*, σελ. 425, Pelican Edition.

2. Althusser: *Pour Marx*, σελ. 39 (Pelican Ed.).

3. Hirst and Hindess: *Pre-Capitalist Modes of Production*, σελ. 317 (Routledge and Kegan Paul).

γούονται και υπάρχουν μέσα στη γνώση. Δέν ελαττώνονται ούτε εξάγονται από οποιοδήποτε συνδυασμό, ὀσομένον, ἄληθινῶν συνθηκῶν.»¹ Ἡ ἐπεξεργασία τῶν ἐννοιῶν ἐπιβεβαιώνεται ἡ διαψεῦδεται ἀπό τήν ἐσωτερική του συνοχή και τή συνέπειά τους μέσα στην ἰδιαίτερη προβληματική τῆς Μαρξιστικῆς θεωρίας. Καμιά ἀναφορά σέ ὀσομένες καταστάσεις δέν μπορεί νά τίς ἀξιολογήσει: τά γεγονότα δέν δίνονται, κατασκευάζονται μέσ' ἀπό θεωρητικές πρακτικές τοῦ νοῦ. Ἡ χρονικότητα ὀμως πού τονίζει ὁ Μάρξ δέ μπορεί νά ἐγκαταλειφθεῖ ἔτσι εὐκόλα. Γίνεται ἀποδεκτό ὅτι: «ὁ κοινωνικός σχηματισμός πρέπει νά ἀναλυθεῖ σέ ἀναφορά πρὸς μιὰ καθορισμένη ὕλική αἰτιότητα, ὀπου ἀληθινές σχέσεις προξενοῦν ὀρισμένα συγκεκριμένα ἀποτελέσματα»,² και ὁ οὐσιαστικός ρόλος τοῦ ταξικού ἀγῶνα ἀναγνωρίζεται σάν ὁ βασικός παράγοντας ἀναπαραγωγῆς ἡ μεταβολῆς ἐνός κοινωνικού σχηματισμοῦ. Γι' αὐτό «ὁ Μαρξισμός ἐπιμένει στην ἀναγκασιότητα μιᾶς συγκεκριμένης (concret) ἀνάλυσης τῆς τρέχουσας κατάστασης».³ Ἄλλὰ ἡ τρέχουσα κατάσταση εἶναι πλάσματική και ἡ εἰκόνα τοῦ ταξικού ἀγῶνα σέ κάθε ἱστορική φάση δέν ὑπάρχει, ἀφοῦ δέν ὑπάρχει και ἱστορία. Μπαίνουμε δηλαδή σ' ἕνα φαῖλο κύκλο, ὀπου οἱ ἔννοιες ἀξιολογοῦν και ἐπιβεβαιώνουν ἡ ὄχι ἄλλες ἔννοιες, κι ὀπου ἡ ὕλική αἰτιότητα παίζει διακοσμητικό ρόλο ἀφοῦ τῶν ἀρνῶνται τήν ἱστορικὴ τῆς ὑπόσταση. Καθρθῶνεται ἡ ταῦτιση πραγματικού ἀντικειμένου και ἀντικειμένου γνώσης με τήν ἱσοπέδωση τῆς δυνατότητας νά ὑπάρξει ποτέ γνώση ἐξῶ ἀπό τήν ἰδια τῆ γνωστική λειτουργία; Ἄλλὰ ἔτσι οἱ ἔννοιες ὑπάρχουν ἰδεαλιστικά σάν ἀπόλυτες κι αἰθαίρετες λογικές κατηγορίες πού καθορίζουν οἱ ἴδιες τούς κανόνες τῆς λειτουργίας τους. Κατά τί τότε διαφέρει ἡ ἀστική πολιτική οἰκονομία ἀπό τήν πολιτική οἰκονομία τοῦ Μαρξισμοῦ; Μέσα στη δική της προβληματική θά μπορούσε σίγουρα νά φτάσει σέ θαυμαστή λογική συνέπεια και συνοχή. Τί εἶν' ἐκεῖνο πού ἐπιβάλλει τή μετάβαση ἀπό τή μιὰ προβληματική στην ἄλλη, κι ἀπό τόν ἕνα κοινωνικό σχηματισμό στόν ἄλλο; Δέν πρέπει ν' ἀναγνωρίσουμε τήν ὑπαρξὴ κριτηρίων γιά τά ὀποῖα ἡ ἐπιστημονική ἀνάλυση δέν μπορεί νά δώσει ἐπαρκῆ ἐξήγηση, μπορεί ὀμως νά τὰ φωτίσει; Στό Μαρξισμό ἀναγνωρίζεται ἕνα νομοτελειακό, τελεολογικό σχῆμα «πού δέν μπορεί οὔτε νά ὑπερηδῆσει οὔτε νά καταργῆσει με διατάγματα φυσικές φάσεις τῆς ἀνάπτυξῆς του, μπορεί ὀμως

ν' ἀπαλύνει τούς πόνους τοῦ τοκετοῦ».⁴ Μέσα σέ μιὰ ἐρμηνεία σάν κι αὐτήν ὀμως ὁ Μαρξισμός γίνεται κάτι στατικό, μεταβάλλεται σέ ὀργανο τῆς ἀνάλυσης. Πρὸς τί; Ἰσως τῆ ἐρμηνεία τῆς σύγχρονης φάσης τοῦ καπιταλισμοῦ. Γιατί ὀμως πρέπει νά γίνεται αὐτό, γιατί ἡ πάλι τῶν τάξεων ἔχει σημασία; Στή *Φτώχεια τῆς Φιλοσοφίας* ὁ Μάρξ λέει ὅτι ὀσο τοῦ «ἐπινοοῦν συστήματα και ψάχνουν πῶς νά ξανανιώσουν τήν ἐπιστήμη. Ἄλλὰ στό μέτρο πού ἡ ἱστορία προχωρεῖ μπροστά και μαζί μ' αὐτήν ὁ ἀγῶνας τοῦ προλεταρίου δέν ἔχει ἀποκτήσει ἀρκετά ἀνεπτυγμένη ταξική συνείδηση, χρειάζεται τούς θεωρητικούς του. Τότε αὐτοὶ μοιάζουν με οὔτοπιστες πού «ἐπινοοῦν συστήματα και ψάχνουν πῶς νά ξανανιώσουν τήν ἐπιστήμη. Ἄλλὰ στό μέτρο πού ἡ ἱστορία προχωρεῖ μπροστά και μαζί μ' αὐτήν ὁ ἀγῶνας τοῦ προλεταρίου παίρνει καθαρότερες γραμμές, δέ χρειάζεται πιά ν' ἀναζητοῦν τήν ἐπιστήμη στό μαλὸ τοῦς».⁵ Παραφράζοντας τόν Χέγγελ πού ἔλεγε πού, «ὀλη ἡ μεταφυσική μπορεί νά ἀρθροστεῖ στη μέθοδο», ὁ Μάρξ λέει: «Ἄν κανεῖς βρίσκει στις λογικές κατηγορίες τήν ὑπόσταση ὀλων τῶν πραγμάτων, φαντάζεται πῶς ἔχει βρεῖ στή λογική φόρμουλα τῆς κίνησης τήν ἀπόλυτη μέθοδο, πού ὄχι μόνον ἐξηγεῖ ὀλα τά πράγματα, ἀλλὰ ἐπίσης προῦποθεῖ τήν κίνηση τῶν πραγμάτων».⁶ Καί πιά κάτω: «Και σέ τί συνίσταται ἡ κίνηση τῆς καθαρῆς λογικῆς; Στό νά θέτει, νά ἀντιθέτει και νά συνθέτει τόν ἐαυτό της—στό νά σχηματίζεται σάν θέση, ἀντίθεση και σύνθεση...»⁶ Κι ὀλα αὐτά ἐνάντια στόν Πroust τῶν ἔκανε τὸ σφάλμα νά ἱσχυριστεῖ ὅτι: «Δέν ὑπάρχει πιά μιὰ ἱστορία σύμφωνα με τήν τάξη τοῦ χρόνου» ὑπάρχει μόνον ἡ ἀλληλουχία τῶν ἰδεῶν μέσα στη νόηση». Ἐτσι δημιουργεῖται αὐτό πού ὀνομάζει ὁ Μάρξ «ἐφαρμοσμένη μεταφυσική» ἡ «λογική και μεταφυσική τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας». Ὡστε, γιά νά ξεφύγει κανεῖς ἀπό τόν ἰδεαλισμό μιᾶς ἱστορικιστικῆς ἀντιληψῆς τοῦ Μαρξισμοῦ, δέν ἀρκεῖ νά μπορεί νά δεῖ πίσω ἀπό τίς λογικές κατηγορίες κοινωνικές σχέσεις μέσα σ' ἕνα συγκεκριμένο σύστημα παραγωγῆς; Πρέπει νά ἀναγνωρίζεται ὅτι αὐτές οἱ λογικές ἔννοιες εἶναι «ἱστορικά και παροδικὰ προϊόντων». Καί ἡ ἰδια ἡ λογική λοιπὸν εἶναι ἱστορικό φαινόμενο, και δέν ἀποτελεῖ ἐγγύηση ἐγκυρότητας ἡ συνθηκολόγηση με τόν ἐαυτό της μέσα στό ἴδιο της τὸ ἔδαφος. Ἐκτός ἀπό περιπτώσεις φανεροῦ παραλογοισμοῦ, χρειάζεται κάποιο ἄλλο κριτήριο γιά νά ἐρμηνευτεῖ ἡ κίνηση τῆς λογικῆς. Οὔτε καν τά μαθηματικά ἔχουν τὸ εἶδος τῆς παρηγορητικῆς σταθερότητας και ἀντοχῆς στό χρόνο πού θά ἤθελαν πολλοί. Κάθε κλάδος τῆς γνώσης ἔχει ἴσως τὴ δική του χρονικότητα, καθώς λέει ὁ Ἄλτου-

1. Hirst and Hindess : *Pre-Capitalist Modes of Production* (introduction, passim).

2. Hirst and Hindess : *Pre-Capitalist Modes of Production* σελ. 9 (Routledge and Kegan Paul).

3. Hirst and Hindess : *Pre-Capitalist Modes of Production*, σελ. 9 (Routledge and Kegan Paul).

4. Marx: *The Poverty of Philosophy*, σελ. 109 (Moscow Publications).

5. Marx: *The Poverty of Philosophy*, σελ. 93 (Moscow Publications).

6. Marx: *The Poverty of Philosophy*, σελ. 93 (Moscow Publications).

σέρ. Και τότε, ποιό τὸ κριτήριο τῆς Μαρξιστικῆς διαλεκτικῆς; Τὸ ἱστορικὸ συγκεκριμένο ὑπάρχει καὶ ὑπῆρχε συνέχεια, γι' αὐτὸ καὶ εἶναι δυνατό καὶ νὰ γνωστεῖ καὶ νὰ προβλεφτεῖ ἡ τροπὴ του. Ἡ ἱστορία εἶναι πολλὴ παραπάνω ἀπὸ ἄθροισμα ἰδεολογικῶν ἐρμηνειῶν τοῦ ἐκάστοτε παρόντος, ποὺ κάθε μιὰ τους ἔχει τὴ λογικὴ της. Στὴν ἀλήθεια (ἢ μήπως «ἀλήθεια» δὲν εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ τελειότητα καὶ συνοχὴ τῶν ἐννοιολογικῶν συστημάτων καὶ ἡ ἐρμηνευτικὴ τους ἱκανότητα;) τῶν ἐννοιῶν ποὺ κονταροχτυπιούνται ἀτέρμονα, πρέπει ν' ἀντιτάξει κανεὶς κάποτε τὴν ἐμπειρικὴ πραγματικότητα. Δὲν εἶναι ἀπαραίτητο ὁ σεβασμὸς στὴν ἐμπειρία τῆς ἱστορίας, στὴ ζωὴ τῶν πραγματικῶν ἀνθρώπων μέσα σὲ πραγματικὲς συνθήκες, νὰ ὀδηγήσει σὲ μιὰ μηχανιστικὴ καὶ ἐπιφανειακὴ γνῶση τῶν φαινομένων. Τότε κρατᾶμε τὴ διαφορά ἀνάμεσα σὲ «φαινόμενο» καὶ «νοούμενο» ποὺ ὑπάρχει στὴν Καντιανὴ διαλεκτικὴ καὶ στοιχειώνει τὴν παραδοσιακὴ φιλοσοφία.

Τότε σὰν πολιτικὴ ἰδεολογία ὁ Μαρξισμὸς γίνεται μιὰ μέθοδος ἀνάλυσης, ὅπως ἴσως ἡ κυβερνητικὴ. Δὲν εἶναι ἡ πίστη, ἡ ἀξιολόγηση, ποὺ κατευθύνουν τὴν ἐκλογὴ. Εἶναι ἡ Βεμπεριανὴ ἐπιλογὴ τοῦ πιὸ λειτουργικοῦ καὶ ὀρθολογισμένου τρόπου δουλειᾶς. Γιατὶ στὴν ἐπιστῆμὴ ἡ γενικότητα καὶ ἡ ἀξία δὲν ἔχουν θέση. Τότε, γεγονός καὶ ἀξία εἶναι διάφορα. Οὔτε ἡ ἀξία περιέχεται στὸ γνωστικὸ πεδίο τοῦ ἀντικείμενου τῆς γνῶσης, ὅπως στὸν Ἀλτουσέρ. Ἡ πάλι τῶν τάσεων, τὸ ἐπαναστατικὸ στοιχεῖο τῆς Μαρξιστικῆς διαλεκτικῆς, γίνεται στᾶχη. Ἰδεολογικὴ συνείδηση τοῦ προλεταριάτου πῶς νὰ ὑπάρξει; Ἡ ὑπάρχει αὐτόνομα καὶ αὐθόρμητα γιὰ νᾶρθουε μετὰ ὅτι θεωρητικοὶ νὰ τὴν ἐξηγήσουνε; Καὶ ποιὸς θὰ «ἐκπαιδεύσει τὸν ἐκπαιδευτῆ»;

Ἡ φυσικὴ αἰτιοκρατία καὶ οἱ μέθοδοί της δὲν ἔχουν ἀπόλυτη ἐφαρμογὴ στὰ ἀνθρώπινα φαινόμενα. Ἡ ἀναζήτησις καὶ ἡ ἐπιβεβαίωσις τῆς ἀλήθειας μπορεῖ νὰ γίνῃ σὲ πολλὰ διαφορετικὰ ἐπίπεδα. Δὲν εἶναι δυνατό νὰ θελήσει κανεὶς νὰ παγιώσῃ τὴ Μαρξιστικὴ θεωρία ἀνάμεσα στὴ Σκύλλα τῆς διάνευσης (falsification) καὶ τὴ Χάρυβδι τῆς ἐπαλήθευσης (verification). Ἄρνούμενοι στὴν ἐπιστῆμὴ τοῦ Μαρξισμοῦ νὰ μπορεῖ νὰ συλλάβῃ τὸ ἱστορικὸ γίνεσθαι τοῦ ἀνθρώπου σὰ μιὰ ἐνότητα μέσ' ἀπὸ τὴν ἐρμηνεία τῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν, ἀρνούμαστε στὸ Μαρξισμό τὴ δυνατότητα νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ὑπέρβαση τῆς διαμάχης φύσης καὶ νοεῖν, ἱστορικοῦ χρόνου καὶ ἀποκειμένου, γνῶσης καὶ ὑπαρξης. Γιατὶ ἀκριβῶς αὐτὸς εἶναι ὁ κύριός του στόχος: ἡ ἐπιστῆμὴ ὄχι μόνο νὰ μιλήσῃ γιὰ τὴ ζωὴ, ἀλλὰ νὰ γίνῃ ζωὴ. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀνάλυση καὶ ἡ πρακτικὴ τῆς ἐπιστῆμης ἐνσωματώνονται ἱστορικὰ στὴν τρέχουσα πραγματικότητα. Γιατὶ εἶναι ἐπαναστατικὸ-ἐπιστημονικὸ ἔργο τὸ *Κεφάλαιο*; Ὅχι ἀπλᾶ γιὰτὶ ἀναλδοῖ ἐπιστημονικὰ

τὸ καπιταλιστικὸ σύστημα παραγωγῆς καὶ ξεσκεπάσει τὸ μηχανισμό μετὸν ὁποῖο ἡ ἀστικὴ τάξη ἰδιοποιεῖται τὴν ὑπεραξία ποὺ παράγει ἡ ἐργατικὴ τάξη πουλώντας τὴν ἐργατικὴ τῆς δύναμη. Δὲν εἶναι μόνο μιὰ καινοτομία τῆς ἐπιστῆμης, ἀλλὰ ἕνας ἰδεολογικός ἐξοπλισμός. Ἀποκαλύπτει τὴ λογικὴ ποὺ κατευθύνει καὶ συντηρεῖ αὐτὸ τὸ σύστημα, αὐτὴ τὴν ἱστορικὴ φάση, κάτω ἀπὸ τὴ φετιχιστικὴ πίστη τοῦ δῆθεν «φυσικοῦ» καὶ «αὐτονόητου», γιὰ ν' ἀνοίξει τὸ δρόμο στὸ ξεπέραςμα αὐτῆς τῆς λογικῆς, αὐτοῦ τοῦ συστήματος, αὐτῆς τῆς ἐπιστῆμης. «Τὸ σύνολο τῶν παραγωγικῶν σχέσεων συνιστᾷ τὴν οἰκονομικὴ δομὴ τῆς κοινωνίας, τὴν πραγματικὴ βάση, ποὺ πάνω της ὕψωνται μιὰ νομικὴ καὶ πολιτικὴ ὑπερδομή, καὶ στὴν ὁποία ἀντιστοιχοῦν συγκεκριμένες μορφές συνείδησης.»¹ Καὶ πιὸ κάτω: «Ἡ ἱστορικὴ κίνηση γεννάει τίς παραγωγικὰς σχέσεις.» Τὸ ἱστορικὸ δοσμένο εἶναι ἡ ἀφετηρία τῆς ἀνάλυσης, ἡ ὁποία σὲ κείνο τελικὰ ἐπιστρέφει γιὰ νὰ τὸ δια φωτίσει ἀλλὰ καὶ νὰ τραφεῖ διαλεκτικὰ ἀπ' αὐτό. Ὁ χρόνος τῆς φύσης δὲν εἶναι χρόνος τοῦ νοῦ. Οὔτε ἡ φύση εἶναι πάντα «φύση» μετὸν ἔννοια τῆς φυσικῆς ἐμπειρίας. Κατάκτηση ὁμοῦ τῆς φύσης, ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὸ βασίλειο τῆς ἀνάγκης, δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ σημαίνει μακροπρόθεσμα τὴν ἀσταμάτητὴ ἔλλογη προσπάθεια μέσ' ἀπὸ τὴν ὁποία τὰ ὑλικά δεσμὰ θὰ σπάσουν γιὰ νὰ κυριαρχήσῃ ἡ συστηματικὴ καὶ προγραμματισμένη κατὰ-κτῆση τῆς ἱστορίας.

Τὸ πόσο βαθιὰ συνδέεται ἡ ἐπανάστασις καὶ ὁ ταξικός ἀγώνας μετὸν πέσιμο τῆς ταξικῆς κυριαρχίας τοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ τοῦ ἐπιστημονικὰ παραδεκτοῦ, εἶναι κάτι ποὺ τὸ συνέλαβε σ' ὅλη του τὴν ἔκτασι ὁ Λένιν: «...πίσω ἀπὸ τὸν ἐπιστημολογικὸ σχολαστικισμό τοῦ ἐμπειριοκριτικισμοῦ δὲν πρέπει νὰ παραλείψῃ κανεὶς νὰ δεῖ τὴν πάλι τῶν τάσεων, μιὰ πάλι ποὺ σὲ τελικὴ ἀνάλυση καθρεφτίζει τίς τάσεις τῆς τῆν ἰδεολογία τῶν ἀναγωνιστικῶν τάσεων στὴ σύγχρονη κοινωνία. Ἡ σύγχρονη φιλοσοφία εἶναι τόσο ταξικὴ (partisan) ὅσο ἦταν ἡ φιλοσοφία δυὸ χιλιάδες χρόνια πρὶν.»² Ὅσο γιὰ τίς σύγχρονες τάσεις στὴν ἀντιμετώπισις τοῦ ἐπιστημολογικοῦ προβλήματος: «...τὸ πραγματικὸ σημαντικό εἶναι ἂν ἡ πηγὴ τῆς γνῶσης αὐτῶν τῶν συσχετισμῶν (αἰτιατῶν) εἶναι ὁ ἀντικειμενικός φυσικός νόμος ἢ οἱ κατηγορίες τοῦ μυαλοῦ μας.»³ Δὲν εἶναι τυχαίον πῶς στὶς ἐπίσημες ἐκδόξεις τοῦ σοβιετικοῦ Μαρξισμοῦ ὑποστηρίζεται διτὴ πρόδοσις τῆς κοινωνίας πρὸς τὸ σοσιαλισμὸν εἶναι μιὰ κανονικὴ διαδικασία καθοριζόμενη ἀπὸ ἀντικειμενικούς

1. Marx: *Τὸ Κεφάλαιο*, εἰσαγωγή. (Ἐκδόσεις Μόρφωση, 1953).

2. Λένιν: *Ματρωλισμός καὶ Ἐμπειριοκριτικισμός* (Progress Publication, Moscow, ἀγγλικὴ ἐκδοσις, σελ. 434).

3. Λένιν: *Ματρωλισμός καὶ Ἐμπειριοκριτικισμός* (Progress Publication, Moscow, ἀγγλικὴ ἐκδοσις, σελ. 183).

νόμους, ἀνεξάρτητους ἀπὸ τῆ θέληση καὶ τῆ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ στασιμότητα στὸ ἰδεολογικὰ δυναμικὸ στοιχεῖο τοῦ Μαρξισμοῦ συνεπάγεται μιὰ θυσία τῆς ταξικῆς συνείδησης σὲ μιὰ ἀόριστη χρονικότητα. Ἀλλὰ ἡ πίστη στὴ σημασία τῆς ἱστορικῆς διαδικασίας μπορεῖ νὰ ἐρμηνευτεῖ μόνο σὲ σχέση μετὰ τὶς βαθιὲς ρίζες τῆς στὴν ἐπαναστατικὴ ταχτική. Ὁ συσχετισμὸς κάποιας τελεολογικῆς προσήλωσης στὸ ἱστορικὸ προτσὲς καὶ τῆς ἐπαναστατικῆς συνείδησης (ποῦ ἀκριβῶς μετὰ τὸ προτσὲς αὐτὸ καλεῖται ν' ἀναμετρηθεῖ), ἀνήκει στὴν κοινωνικο-ἱστορικὴ στιγμή ποῦ περνάει κάθε φορὰ τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα.

Σταθερὰ μεγέθη στὸ συσχετισμὸ αὐτὸ εἶναι ὁ βαθμὸς ἀνάπτυξης τῆς ταξικῆς πάλης καὶ ὁ ρόλος τοῦ ἐκάστοτε κομμουνιστικοῦ κόμματος στὴν ἐρμηνεία καὶ ταχτικὴ ποῦ διοχετεύει.

Ὁ ἱστορικὸς χρόνος στὸ Μαρξισμό λειτουργεῖ ἐντελῶς ἰδιαίτερα γι' αὐτοὺς ποῦ ἔχουν κάνει ἐπανάσταση, ἀνεξάρτητα ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἀξιολόγησι. Καὶ γι' αὐτοὺς φυσικὰ οἱ φιλοσοφικὲς διαστάσεις τοῦ προβλήματος δὲν μπορεῖ παρὰ ν' ἄχουνε ἀνασταλτικὸ κι ἴσως ταξικὸ χαρακτήρα. Ἡ ἀλήθεια ποῦ ἀναδύεται ἀπ' αὐτὸ εἶναι πὼς ἡ μάχη γιὰ τὴν ἱστορία θὰ δοθεῖ μέσα στὴν ἱστορία, ὄχι ἔξω ἀπ' αὐτήν.